

О СЕБИ И ДРУГИМА, НЕКАД И САД

Горан Бабић, *Видно њоље*, Лагуна, Београд 2022

У овој години на заласку објављено је много вредних књига, награђених и ненаграђених, разглашених и оних неправедно прећутаних. У овој последњој рубрици, ако сам добро запазио, као да је остало без заслуженог одзива и *Видно њоље* Горана Бабића – упркос лепим најавама с предње и стражње корице. По једној, Бабић је „велики писац, предивна луда глава свих наших књижевности и оне јединствене, само његове југослаvensке књижевности” (Миљенко Јерговић). По другој, овај писац „смело распоређује кратке аутономне целине – прозне фрагменте о породичној историји, сопствену поезију, фотографије живих и оних не више живих, описе предмета из прошлости, већином изгубљених, приватна писма, административне и архивске списе – у јединствен призор” који нам „предочава један временски широк, а социјално-политички интензиван, драматичан историјски контекст” (Дринка Гојковић). По трећем наговору на читање, *Видно њоље* је „роман у ком се читав један живот одразио у литератури, својеврстан резиме једног живота и стотину у том животу исписаних књига” (Мухарем Баздуљ).

Ипак, најлепши и најкомплекснији поздрав књизи и њеном писцу исписује Анте Томић. Његове две реченице имају надлитерарну важност и тежину: „Након што су нас најсрчанији патриоти на сваки могући начин уништили, ваља прочитати *Видно њоље* Горана Бабића да би се схватиле двије ствари. Под један, да је издаја често једини избор часног човјека и, под два, да су издајници наши најбољи писци.”

Не идући за јачим него за бољим, Горан Бабић почетком деведесетих одлази из Загреба у Београд, где и данас живи. То је законит исход његовог отпора Туђману, „усташији” и „туђманоидима”. Тај отпор укључује и немирење са онима који, разбијајући Југославију, разбијају и српскохрватско језичко јединство. У песми „Мој језик”, са самог краја књиге, песник поручује (26. 2. 1995): „пишем на језику малом као дугме / пишем на безначајном / на сићушном хрватском језику / који је још и те среће / да се не разликује од српског.” Песма је жестока (само)оптужба

јужнословенског света у коме, у духу проклетства малих разлика, и питања језика и писма бивају довољан разлог да се „[...] један те исти минијатурни народ / [...] и међу собом тријеби”. Издвајајући, овај пут, из горке и опојне тужалке о „малом и ништавном”, „смијешном и драгом језику” само тврдњу да се хрватски „не разликује од српског”, присећамо се и истоветне недавне поруке „хрватским политичким лингвистима” из есеја „Умријети у Хрватској” (2018) Слободана Шнајдера, који би „био спреман одустати од тога својег данас тако непопуларног става чим му нетко на хрватски преведе ову српску реченицу: *Хрвајтски и српски два су по свему различити језика*”. Бабић је, рецимо и то, уз свеколико дивљење Крлежи (с којим Шнајдер дели уверење „да је посао идеала у томе да се не испуњују”), разликовао Крлежу који је писао *Мој обрачун с њима* од оног који тридесет година касније потписује „Декларацију”.

Како је теми језика најближа тема уметност речи, подсетићемо да је међу корицама *Видној њоља* размештено и петнаестак песама, насталих и махом већ објављиваних током целог једног полувека. Тачно пре четрдесет година, аутор ове забелешке, пишући о *Ножној роси* (1979) и *Окусу оскоруше* (1982), оцртава шири поетички фон на коме се обзнањује тадашње Бабићево песништво. Мада је готово све речено у челној песми првопоменутог збирке („Додијало ми је / писати лијепе пјесме...”), ево и одломка из нашег приказа:

Ново песништво настоји на дејствима која нису превасходно (или нису уопште) песничка дејства – на шоку, иронији, опомени, мементу, протесту и инату, изричитом пристајању и изричитом противљењу, неумитностима анализе и ударима парадокса, каприцу искључиве приватности и искључивостима категоријалних општости. У таквом рвању с новом стварношћу света и аветима преживелих поетских конвенција, ово се песништво испомаже језиком и градивом свакодневице, идиомом науке и филозофије, публицистичким и административним „стилемама”, а изнад свега „нечистим” поетским елементима – попут анегдоте, документа, нарације и исповедности – којима „онтолошки радикализам” претежног дела модерне поезије није доскора допуштао укључивање у простор поетског. Нови веризам у свом изразито персоналистичком откривању и исказивању истинитости не жели, дакле, да поштеди ни задате истине модернитета, истржући и песника и поезију из окриља лагодног имунитета који им је јамчила заштитна повеља имперсоналности и аутономности.

Нису, међутим, песме из *Видној њоља* ни антологијски цветник ни сведочанство ауторових кључних поетичких усмерења и евентуалних мена. Оне су ту, махом, у функцији обавештења и разјашњења везаних за неке ванлитерарне околности њихове „рецепције” у центрима политичке моћи. Јер данас мало ко памти како је Савка Дабчевић Кучар видела песму „Гори ли то Хрватска” и њеног аутора, или како је песму

„Што би морао комунизам” прочитао Јосип Врховец, „у то вријеме један од шефова Хрватске”. Оне, пак који знају Бабића само по „експлозивним текстовима” из *Ока*, разних интервјуа и наступа на књижевничким скуповима, ваља упутити на песме у којима Бабићев јавни ангажман својом поетском и хуманистичком висином надилази сва наша политичка (не) сагласја. Такве су буднице и тужаљке с мотивима холокауста, Јасеновца, Голог отока, „Олује”, агресије НАТО-а на СРЈ (кад је међу потписницима апела за бомбардовање био и Вацлав Хавел), као и они тихи прекори на рачун нашег кратког и селективног памћења, нехаја и заборава. Баздуљ је недавно, тим поводом поменуо и песму „Видно поље” по којој је, не случајно, насловљена књига о којој је реч. Ево те песме, у којој као да фактима није нужна никаква поетизација: „Правило је гласило: / онај који падне у руке полицији / седам дана мора на мукама издржати / а да не писне / док му се другови не склоне. / Након тога може казивати / све што зна и све што хоће. // Загу Маливук, дјевојче, скојевку, / на стрељање су довели/донијели на таљигама. // После седмодневног мучења, / на којем никог није одала, / поломљена, више није могла ходати. // А онда јој је Ђинђић, педесет година касније, / отео улицу.” (Успут речено, о „најхрабријим људима које је икад срео” сведочи и Мирко Тепавац у аутобиографским записима *Мој груји светијски рай и мир*, с горком поентом како их, заборављених, као по правилу, „више нема ни на овом ни на оном свету”).

Окосница шаролике повести је песников животопис, казан документима, чланцима, интервјуима и кратким причама о себи и другима, као и понеком песмом о најближима и најдражима. Потоњи песник, рођен на Вису 1944, добио је име по Ивану Горану Ковачићу. Само му је четворо рођака с мајчине стране преживело холокауст, док су му оца, борца, прогонили „хрватски партијски идеолози (читати – Бакарић)”. Главне адресе Бабићевог живота су Мостар, Ријека и Загреб, у којем је живео и деловао тридесетак година, све до емиграције у Београд. Ова би подсећања можда била и сувишна да није на делу прејако ововековно убрзање стварности које брише, или преиначује, сећања и на тако удаљена стања и збивања, па и на живо суделовање Горана Бабића у књижевном и друштвено-политичком врењу СФРЈ у њеним последњим деценијама. Био је, и остао, „загрижени Југославен” и верник „социјализма југославенских боја”, макар узимао озбиљно и тезу Милана Кангрге да левица пропада јер је „урадила триста година”. Најдражи су му и најсроднији Вицко Крстуловић и његови храбри Далматинци из битке на Сутјесци, „унитариста” Милош Жанко, позоришни и филмски ствараоци Лордан Зафрановић и Стево Жигон (коме је после смрти посветио песму с почетним стихом „Животу, јер је кратак, важна је само страст”), те песници Владимир Поповић и Франци Загоричник. Посебно је упечатљиво, али и драгоцен, подсећање на Ервина Ператонера, једног од најдражих Бабићевих учитеља, кога је јавно полемисање с „најистакнутијим нацистичким

главешинама” и њиховим усташким следбеницима коштало готово дво-годишњег боравка у Јасеновцу.

Указивање на изостанак посмртног признања од израелске државе и на наш домаћи заборав човека који храбро говори док „још Европа увелико шути”, као и поменута песма о брисању из нашег сећања Заге Маливук, само су два од више примера и призора песниковог враћања у наше видно поље неправедно пређутаних јунака и мученика. Овамо спада и мирнодопско сећање на часно држање поменутог аутора поеме *Очи*, који је једини бранио и одбранио Бабића од руководства списатељског удружења (на челу с Мирком Божићем), које се обрушило на његов текст „Страшно лице ништавила”, у коме је нападнут „маспок”, који песник и данас види као корен зла од кога се „та земља неће опоравити у наредних стотину и више година”. А Владимир Поповић је био, подсећа нас Бабић, „предратни робијаш, носилац Споменице и, што је најважније, аутор поеме *Очи*, уврштене у све тадашње антологије модерне лирике. У најкраћем, то је превагнуло, више нисам био усамљени зли појединац, уз мене је била легенда”.

Ако смо добро читали, последња реч из овог навода, и придев од ње изведен, у овој књизи иде још само уз два имена, крупнија од Поповићевог, уз Тита и Давича. Пре него што над њима застанемо, подсетићемо на песникову блискост с ондашњим политичким првацима, посебно с Билићем, Шуваром и Рачаном, од којих овај последњи ипак није поштеђен од објективне политичке осуде – јер је освајање позиција Туђмановим људима управо „омогућила климава Рачанова и касније још гора Шпилкова гарнитура”. Нису пређутане ни „неке нејасноће” у вези с „политичким убиствима у Србији од деведесетих”, а поготово не посрнуће Словеније – с „беспримјерним лажовом какав је од самог почетка па све до краја остао Димитриј Рупел”, те „Кучаном, Дрновшеком, Јаншом и осталим не само криминалцима него, прије свега, издајцима своје властите националне историје”.

А Тито? Можда је Горан Бабић последњи апсолутни поклоник његовог имена и дела међу интелектуалцима негдашње Југославије. На том осећању и опредељењу нема сенки. Чак ни оних које на тај лик и дело падају с леве стране политичког спектра, и то поодавно. Ево само неколико реченица из разговора Михаила Марковића са Сартром (у Риму 1964): „Био је врло вешт, врло способан. Генијалан вођа. Али нема правила које није прекршио. Нема непринципијелног савеза у који није ступио: са Стаљином, Черчиллом, папом, Арапима, масонима, ционистима... Био је досад врло успешан, али уништио је огромне моралне резерве које су дуго народу давале снагу. Споља, ми смо још увек врло успешни, али је велико питање каква ће бити наша будућност с оваквим поделама и оваквим цинизмом вођа.”

А Давичо? „Мало је писаца нашега језика који су још за живота толико клеветани, опањкавани и на сваки начин унижавани као Давичо”, каже Бабић, који му је био и остао друг и пријатељ од кога је „многа научио, а нарочито једно – да олуји мораш ићи у сусрет”. Од „лажи, клевета и обједа” које су пратиле великог писца, Горан посебно издваја „гадости Дејана Медаковића (о Давичу као гангренозном ткиву српске књижевности)”. Не знамо како је Бабић својевремено у *Полицици* Медаковићу „отписао”, али верујемо да тобожњи дисидент, мезимац и власти и високих институција у једностраначју и вишестраначју, пре и после октобарског преврата, није заслужио блажи одзив.

Горан Бабић, за чудо, као да се у својим високим годинама клони жестине негдашњих „експлозивних текстова”, у којима је (како би Ујевић рекао за Матоша) „усавршио хрватску псовку”. Сад, у свођењу животних рачуна, не одустајући од својих уверења, општих и књижевних, радије говори о пријатељствима него о сукобима. Читаоца, тако, посебно радује сећање на узајамне симпатије Раичковића и Цесарића, као и (посебно аутора ове белешке) сведочење о измирењу Давича и Лалића, чије смо јунаке, Мићу Рановића и Лада Тајовића, у далекој младости, подједнако волели. Уз непрекорачив услов да су часни људи, Горану Бабићу су сад блиски и политички неистомишљеници, и ствараоци друкчије поетичке оријентације, и мислиоци с туђим му светоназором. Дакле, и Михиз, и Бећковић, и Ћосић, и Томислав Ладан, и Радован Биговић. С друге стране, и у сусрету с негдашњим друговима по младићском бунтовном жару сад је више пепела него ватре. После више од полувека, у случајном виђењу с најистакнутијим шездесетосмашем Владимиром Мијановићем, званим Влада Револуција, „није било у разговору ничег. Ни сукоба ни слоге, тек сазнање да је живот прошао, да су нестали једнако ’праксистовци’ и њихови опоненти, али и млађи [...]. Остало је ништа, ако говоримо о илузијама”.

Подједнако далеко од наслеђа тзв. гробљанске лирике и (пост)модерних самодопадних реплика на тему крајњих питања, Горан Бабић у закључним текстовима *Видној поља* стоји лицем у лице са смрћу драгих предака, сећањима на упокојене пријатеље и, најпосле, пред неизвесношћу о „баналној ствари, готово ситници, о питању – гдје ће ме сахранити?” У Јајинцима, на стратишту предака с мајчине стране, 31. октобра 2015. бележи песму „Иловача, лопата и ватра”, бројаницу нагађања о тренутку и начину злочина, разрешених неумитним колико и болним осведочењем „да је трава, / трава, травуљина, / јача од памћења. / И од заборава.” А у запису „Сахрана незнаног јунака Горана Бабића” (2. II 2016) насловни јунак се двоуми и троуми и нагађа – присећајући се погребма и гробних места Крклеца, Крлеже, Раше Ливаде, Новице Тадића, „једног од највећих српских пјесника наше генерације”, и Даринке Јеврић, која је „постала симбол опстанка Срба на Косову” – на којем ће од београдских гробаља

бити сахрањен, или ће га запасти тек оно у Борчи, звано Збег, за „сиромаше и побјегаре”.

Да, „остало је ништа, ако говоримо о илузијама”. Али остаје оно што ће песника, у најлепшем смислу, надживети – три вољене кћери, чија родна места, Мостар, Загреб и Београд, чине мапу и хронику његовог животног пута, на чијем трагу остаје и поменутих стотину књига, чији срамотни изгон из хрватских књижара и књижница не може бити коначан.

Вечити дечак, „луда глава свих наших књижевности”, Горан Бабић и без негдашњих илузија, и с неугасивим сећањима на толика страдања невиних, и најбољих, није ни данас безвољни меланхолик, а поготово не дефетиста. Биће да му је туђ и „мушки плач” који Исидора приписује Његошевом и Ракићевом животном и стваралачком ставу и случају. Уз два бодра исказа, један Вука Караџића а други Дубравке Угрешић, који стоје као мото *Видном ђољу*, могао би се дописати и животни резиме Пабла Неруде: „Признајем да сам живео!”

Славко ГОРДИЋ

ДУШКО РАДОВИЋ О ДУШКУ РАДОВИЋУ

Свој година Душка Радовића, приредила Зорица Хаџић, Mascom EC d.o.o, Београд 2022

Добро је што Зорица Хаџић у књигу *Свој година Душка Радовића* није уврстила ни једно једино Радовићево писмо, а још је боље што није користила помоћ Матије Бећковића... Осећам да би управо тако, приказ ове књиге, почео Иларион Руварац. Наравно, успут би почастио и све поменуте личности, а и мене који ово пишем... Неко би био шмокљан, неко Бугарин, неко... А потом би Иларион наставио причу о томе како је таква писма, као Радовић, једино могао написати сликар Урош Предић... Написао би да је због тога што преде по хартији и понео презиме Предић... А за Матију Бећковића би рекао да је надмашио себе и можда би га позвао на освешћење (или освештење) манастира Гргетег и опростио му што клања и абдес узима, једном речју што се потурчио... Јер, знао је духовити и незгодни архимандрит манастира Гргетег да окрене свет наглавачке и да оно што јако није, стави као да јесте, и да све то тек онда враћа у нормалу... Заслужио је да се нађе на почетку. А нећемо га заборавити ни на крају.

Али уместо освештења манастира Гргетег, освештајмо ову књигу Душка Радовића о Душку Радовићу. Зорица Хаџић је помогла првом да боље осветли другог.